

डेङ्गी रोकथाम तथा नियन्त्रण कार्ययोजना २०८१

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय

Handwritten signature

डेङ्गी रोकथाम तथा नियन्त्रण कार्ययोजना

१.१. डेङ्गी रोगको संक्रमणको अवस्था

नेपालमा बि.सं. २०६१ सालदेखि डेङ्गी रोग देखिन शुरु भए पश्चात प्रत्येक बर्ष यो रोग देशका विभिन्न जिल्लामा कहिले महामारीको रूपमा त कहिले छिटफुट रूपमा देखापर्ने गरेको छ २०८० सालमा बैशाख महिना देखि डेङ्गी रोगका बिरामीहरुको संख्यामा वृद्धि भइ भाद्र, असोज र कार्तिक महिनामा देशका ७७ वटै जिल्लाहरुबाट प्रतिवेदन भएको थियो, जसमध्ये, सुनसरी लगायत १० भन्दा बढी जिल्लाहरुमा प्रकोपको रूपमा देखा परेको थियो । २०८० साल पौष मसान्त सम्ममा देश भर झन्डै ५२ हजार भन्दा बढी व्यक्तिहरुमा संक्रमण भइ २० जना व्यक्तिहरुको मृत्युको प्रमाणीकरण भइसकेको छ । संक्रमणको हिसाबले कोशी, बागमती र गण्डकी प्रदेशमा बढी संक्रमण देखिए पनि कूल संक्रमितहरुको ८० % भन्दा बढी केशभार सात वटा प्रदेशका १० जिल्लाहरु (सुनसरी, तनहु, झापा, कास्की काठमाडौं, मोरंग, शंखुवासभा, कैलाली र भक्तपुर, र धादिङ) ले ओगटेको थियो । डेङ्गीबाट मृत्यु प्रमाणित भएका व्यक्तिहरुको तथ्यांक पुनरावलोकन गर्दा कूल मृत्यु मध्ये ५० प्रतिशत भन्दा बढी मृत्यु ५५ वर्ष वा सो भन्दा बढी उमेर समुहमा भएका र मृत्यु भएका व्यक्तिहरुमा डेङ्गी संगै अन्य दीर्घ रोगका साथै निमोनिया, स्क्रब टाईफस् लगायतका संक्रमण समेत रहेको पाइएको थियो महिना अनुसार संक्रमणको अवस्था हेर्दा बिगतका सवै बर्षहरुमा देखिएझैं यस बर्ष पनि जेष्ठ महिना देखि संक्रमण बढ्दै गई भाद्र र आश्विन महिनामा संक्रमितको संख्या उच्च रहने र त्यसपश्चात क्रमशः कम हुँदै जाने अनुमान गर्न सकिन्छ

१.२. हालसम्म भएका प्रमुख उपलब्धिहरु

क. सातै प्रदेशमा ईन्टोमोलोजिकल ल्याब स्थापना गरि सकिएको र करिब ८० भन्दा बढी स्वास्थ्य कर्मीहरुलाई फिल्ड ईन्टोमोलोजी ब्यसिक तथा रिफ्रेसर तालिम संचालन गरिएको ।

डेंगी सार्ने लामखुट्टेको लार्भालाइ खोज तथा नष्ट गर्ने अभियानको भिडियो सामग्री बनाइ संचार गरिएको ।

१.३. डेंगी रोग रोकथाम तथा नियन्त्रणका चुनौतीहरु

1. बर्षायाम संगै डेंगी रोग सार्ने लामखुट्टेको वृद्धि बिकास हुने स्थानहरु प्रचुर मात्रामा हुने हुँदा बहुपक्षीय समन्वय र सहकार्य बिना लामखुट्टेको नियन्त्रण गर्न कठिन रहेको
2. कतिपय निजि/सरकारी अस्पताल तथा स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट संक्रमित सबै डेंगी रोगीहरुको तथ्यांक नियमित र पूर्ण रुपमा रुपमा प्राप्त हुन नसकेको
3. डेंगी रोगको चाप अत्याधिक भएका कारण डेंगी पहिचानका लागि आवश्यक डेंगी किटको मागलाइ सम्बोधन गर्न नसकिएको
4. निरन्तर बर्षभरि लामखुट्टेको निगरानी गर्न इन्टोमोलोजिष्ट तथा आर्थिक श्रोतको अभाव रहेको ।
5. लामखुट्टे रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय बाहेक अन्य सरोकारवाला मन्त्रालयको भूमिकालाइ पैरवी हुन नसकेको
6. समुदाय तथा आम नागरिक तह सम्म जोखिम संचारलाइ प्रेषण गर्न कठिन भएको
7. निजि स्वास्थ्य संस्थाहरुबाट डेंगी रोगको निदानका लागि प्रयोग भएका डेंगी किटको गुणस्तर तथा मुल्यमा एकरूपता हुन नसकेको
8. आ.ब २०७९/८० मा डेंगी रोकथामका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा विनियोजित बजेट खर्च भइसकेको तर सामान्यतया डेंगीको केशहरु बैशाख बाटै देखापर्ने हुँदा रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि आर्थिक श्रोत को अभाव हुनसक्ने

१.४. कार्य योजना

डेङ्गी रोग रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि देहाय बमोजिमका क्रियाकलापहरु संचालन गरिनेछ ।

1. जनस्तर सम्म डेङ्गी रोग रोकथाम तथा नियन्त्रणको सचेतनाका लागि बहु-निकाय तथा बहु-सहकार्य
2. लामखुट्टे वृद्धि बिकास नियन्त्रणका लागि बहु-निकाय समन्वय
3. रोग प्रक्षेपण तथा जोखिम मुल्यांकनका लागि बाहक (लामखुट्टे) को नियमित निगरानी तथा प्रतिकार्य
4. डेङ्गीको निदान, उपचार तथा व्यवस्थापनका लागि स्वास्थ्यकर्मीहरुको क्षमता अभिवृद्धि
5. डेङ्गी रोगको निगरानी तथा तथ्यांक सुदृढीकरण
6. अध्ययन तथा अनुसन्धान

यसका लागि कीटजन्य रोग सार्ने बाहक (लामखुट्टे) को बर्षभरिनै एकिकृत सर्भिलेन्स पश्चात डेङ्गी रोगको बार्षिक प्रक्षेपण गर्न सकिने प्रणालीको बिकास गरिने । यसका लागि सातै प्रदेशमा ईन्टोमोलोजिकल ल्याब स्थापना भईसकेको र एकिकृत भेक्टर सर्भिलेन्स को स्वीकृति भई कार्यन्वयन भैरहेको लामखुट्टेको नियन्त्रणका लागि अन्य सरोकारवाला निकायहरु (जस्तै: भौतिक पूर्वाधार, खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन, शहरी विकास, शिक्षा, संचार) संग बर्षायाम शुरु हुनु भन्दा अगाडी देखिनै तिनै तहमा सहकार्य तथा समन्वय गर्ने । डेङ्गी रोगको निगरानी प्रणालीलाइ चुस्त दुरुस्त बनाउने।केश देखिएको क्षेत्रमा तत्काल लामखुट्टे नियन्त्रणका लागि अपरिहार्य कार्यहरुलाइ सक्रिय बनाइने ।

- लामखुट्टेको लार्भा खोज तथा नष्ट गर्ने अभियान
- जनस्तर सम्म डेङ्गी रोग रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि सचेतना

संघले बिकास गरेका जोखिम संचार संग सम्बन्धित सन्देशहरु प्रदेश तथा स्थानीय तहहरुको सहकार्यमा जनस्तर सम्म पुर्याउन बिभिन्न कार्यलाइ निरन्तरता दिने र डेङ्गी रोगको निदानका लागि डेङ्गी रोग निदान किट समयमै व्यवस्थापन गर्न आवश्यक प्रक्रिया अघि बढाउने लगाएतका क्रियाकलापहरु समेटिएका छन्

१.५. प्रस्तावित कार्यक्रम

6

कार्यक्रम	जिम्मेवार मन्त्रालय हरू	संघ अन्तर्गतका निकायहरू	कार्यन्वयन गर्ने निकायहरू		कार्यन्वयन हुने महिना (माघ २०८० देखि पौष २०८०१ सम्म)									
			प्रदेश/जिल्ला	स्थानीय तह	समुदाय/सरोकारवाला	माघ	फाल्गुण	चैत्र	वैशाख	जेठ	श्रावण	भाद्र	अश्विन	कार्तिक

1. जनस्तर सम्म डेंगी रोग नियन्त्रणको सचेतनाका लागि बहु-निकाय तथा बहु-सहकार्य

1. डेंगी रोग रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि सूचनाको उत्पादन, प्रकाशन तथा वितरण	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	स्वास्थ्य सेवा विभाग (राष्ट्रिय स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा संचार केन्द्र/ इपिडेमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा)	स्वास्थ्य निर्देशनालय/ स्वास्थ्य कार्यालय	स्वास्थ्य (महा)शाखा	मंचारकर्मी / मिडिया												
2. डेंगी सचेतनाका लागि बिद्यालय शिक्षा कार्यक्रम	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय/ शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय		स्वास्थ्य कार्यालय	स्वास्थ्य र शिक्षा हेर्ने सम्बन्धित शाखा/ महाशाखा हरू													
3. डेंगी सचेतनाका लागि घरदैलो कार्यक्रम				स्वास्थ्य (महा)शाखा/ अन्य सरोकारवाला	आमा समूह/ टोल बिकास संस्था/												

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या
मन्त्रालय
सेवा विभाग
काठमाडौं

(Handwritten signature)

(Handwritten signature)
09

4. रेडियो, टेलिभिजन तथा सामाजिक संजाल बाट डेंगी रोग रोकथामको सूचना प्रवाह	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय/सूचना तथा संचार मन्त्रालय	स्वास्थ्य सेवा विभाग (राष्ट्रिय स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा संचार केन्द्र/ इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा)	स्वास्थ्य/सामाजिक विकास मन्त्रालय	स्वास्थ्य (महा)शाखा	म.स्वा.स्व. से संचारकर्मी / मिडिया																
5. चोक तथा रणनीतिक स्थानहरूमा ब्यानर तथा पोस्टर प्रदर्शन तथा माइकिङ्ग			स्वास्थ्य कार्यालय	स्वास्थ्य (महा)शाखा/अन्य सरोकारवाला	आमा समुह/टोल विकास संस्था/म.स्वा.स्व. से																
2. लामछुट्टे वृद्धि विकास नियन्त्रणका लागि बहु-निकाय समन्वय																					
२.१. बातावरण व्यवस्थापन																					
1. पानि संचय गर्ने अभ्यासको सुधार	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय/खानेपानी मन्त्रालय	स्वास्थ्य सेवा विभाग (राष्ट्रिय स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा संचार केन्द्र/ इपिडिमियोलोजी तथा रोग	स्वास्थ्य कार्यालय	स्वास्थ्य, बातावरण तथा शहरी पूर्वाधार हेर्ने सम्बन्धित	आमा समुह/टोल विकास संस्था/म.स्वा.स्व. से																

भारत सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय
स्वास्थ्य सेवा विभाग
देहू, काठमाडौं

(Handwritten Signature)

(Handwritten Signature)

		नियन्त्रण महाशाखा), खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग		शाखा / महाशाखा हरु/ अन्य सरोकारवा ला	
2. सार्वजनिक स्थलका पानि जम्ने खाब्दाखुल्डी पुर्ने तथा फोहोर व्यवस्थापन गर्ने	शहरी बिकास मन्त्रालय	सडक बिभाग/ सडक डिभिजन कार्यालय		बातावरण तथा पूर्वाधार हेर्ने सम्बन्धित शाखा /महाशाखा हरु	
3. भूमिगत पाकिंड स्थल, निर्माणाधीन भवन, अव्यवस्थित ग्यारेज, कवाडी खाना लगायतका स्थानहरुको निगरानी तथा नियमन	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय/ अन्य सरोकार वाला मन्त्रालय			बातावरण तथा पूर्वाधार हेर्ने सम्बन्धित शाखा /महाशाखा हरु	टोल बिकास संस्था/ अन्य सरोकारवा लाहरु
२.२. वयशक लामखुटे तथा लार्भा नष्ट					
1. लामखुटे लार्भा खोज तथा नष्ट	स्वास्थ्य तथा	स्वास्थ्य सेवा विभाग	स्वास्थ्य निर्देशना	स्वास्थ्य (महा)शा	आमा समुह/ टोल

गर्ने अभियान	जनसंख्या मन्त्रालय	(इपिडिमियोलो जी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा/ राष्ट्रिय स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा संचार केन्द्र)	लय/ स्वास्थ्य कार्यालय	खा/ अन्य सरोकारवाला	बिकास संस्था/ म.स्वा.स्व. से															
२.३ व्यक्तिगत सुरक्षा																				
१. लामखुट्टे को टोकाईबाट बच्न व्यक्तिगत सुरक्षाका उपायहरूको प्रयोग (शुल, रिपेलेन्ट स्प्रे वा मलम, मच्छड धुप, झ्याल ढोकामा जालीको प्रयोग आदि)				स्थानीय तह	व्यक्ति/समुदाय तथा सरोकारवालाहरु															
३. रोग प्रक्षेपण तथा जोखिम मुल्यांकनका लागि बाहक (लामखुट्टे) को नियमित निगरानी तथा प्रतिकार्य																				
१. बाहक (लामखुट्टे) को निश्चित ठाउँहरूमा नियमित निगरानी	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	स्वास्थ्य सेवा विभाग (इपिडिमियोलो जी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा),	स्वास्थ्य निर्देशनालय/ स्वास्थ्य कार्यालय																	

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय
स्वास्थ्य सेवा विभाग
टंकु काठमाडौं

(Handwritten signature)

(Handwritten signature)

(त्रैमासिक रुपमा: बैशाख-जेष्ठ, भाद्र-आश्विन, माघ-फाल्गुण)	कीटजन्य रोग अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र	स्वास्थ्य रोग विभाग (इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा), कीटजन्य रोग अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र	स्वास्थ्य निर्देशनालय/स्वास्थ्य कार्यालय	स्वास्थ्य (महा)शाखा/ अन्य सरोकारवाला	आमा समुह/ टोल विकास संस्था/ म.स्वा.स्व. से	आवश्यकता अनुसार															
2. बाहक (लामबुटे) को प्रतिकार्य/ निगरानी	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	स्वास्थ्य विभाग (इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा), कीटजन्य रोग अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र	स्वास्थ्य निर्देशनालय/स्वास्थ्य कार्यालय	स्वास्थ्य (महा)शाखा/ अन्य सरोकारवाला	आमा समुह/ टोल विकास संस्था/ म.स्वा.स्व. से	आवश्यकता अनुसार															
4. डेंगीको निदान, उपचार तथा व्यवस्थापनका लागि स्वास्थ्यकर्मीहरुको क्षमता अभिवृद्धि																					
1. अस्पतालहरुमा डेंगी रोगको चापका आधारमा ज्वरोको स्क्रिनिंग का लागि ज्वरो क्लिनिक/वार्ड संचालन तथा व्यवस्थापन	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	संघीय अस्पतालहरु/ शिक्षण अस्पताल/ प्रतिष्ठानहरु	प्रदेश अन्तर्गत का अस्पतालहरु	स्थानीय अस्पताल	आवश्यकता अनुसार																
2. डेंगी रोगको निदानका	स्वास्थ्य तथा	स्वास्थ्य सेवा विभाग	प्रदेश स्वास्थ्य	प्रदेश स्वास्थ्य																	

लागि आवश्यक किटको सुनिश्चितता	जनसंख्या मन्त्रालय	(व्यवस्थापन महाशाखा/ इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा)	आपूर्ति केन्द्र																		
3. चिकित्सक तथा स्वास्थ्यकर्मीहरूका तथा लागि तालिम तथा अभिमुखीकरण	स्वास्थ्य जनसंख्या मन्त्रालय	स्वास्थ्य विभाग (इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा / चिकित्सा सेवा महाशाखा)	स्वास्थ्य निर्देशनालय																		
5. डेंगी रोगको निगरानी तथा तथ्यांक सुदृढीकरण																					
1. निजि तथा सरकारी अस्पतालका मेडिकल रेकर्डहरूलाई अभिमुखीकरण	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	स्वास्थ्य सेवा विभाग (इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा)	स्वास्थ्य निर्देशनालय																		
2. निजि तथा सरकारी अस्पतालहरूबाट डेंगीको बिरामीहरूको तथ्यांक	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	संघीय अस्पतालहरू/ शिक्षण अस्पताल/ प्रतिष्ठानहरू/ निजि अस्पतालहरू	प्रदेश अन्तर्गतका अस्पतालहरू	स्थानीय अस्पताल																	

नेपाल सरकार
स्वास्थ्य तथा जनसंख्या
विभाग
डेंगु काठमाडौं

रणनीतिको कार्यान्वयको लागि स्थानीय तह र जिल्लालाइ बजेट प्रस्ताव गरिएको छ । प्रस्तावित बजेट विगतमा देखिएको डेंगी रोगको तथ्यांक र जोखिम विश्लेषणका आधारमा स्थानीय तहलाई तथा प्रदेश लाइ विनियोजन गर्न सिफारिस गरिएको छ । माग गरिएको अनुमानित बजेटमा प्रकोपको अवस्थाको आधारमा थप बजेट आवश्यक पर्ने वा नपर्ने कुरा यकिन गर्न सकिनेछ । प्रस्ताव गरिएको बजेटको संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा विनियोजन गर्नुपर्ने बजेट रकम निम्नानुसार रहेको छ ।

सि.नं	डेंगी रोगको केश भार	स्थानीय तह को संख्या	प्रस्तावित बजेट (प्रत्येक स्थानीय तह)	जम्मा बजेट (रु)
१	१००० भन्दा माथी	७	८ लाख	५६ लाख
२	१०१ देखि १०००	२७	५ लाख	१ करोड ३५ लाख
३	५१ देखि १००	२६	३ लाख	७८ लाख
४	१० देखि ५०	१४०	२ लाख	२ करोड ८० लाख
५	१० भन्दा कम	५५३	५० हजार	२ करोड ७६ लाख ५० हजार
	जम्मा	७५३	८ करोड २५ लाख ५० हजार	

प्रदेश र अन्तर्गतका जिल्लाहरु

प्रदेश	केश संख्या		Case Incidence (प्रति लाख जनसंख्या)		प्रस्तावित बजेट
	सन् २०२२	सन् २०२३	सन् २०२२	सन् २०२३	
बागमती	४२,८१०	८७६२	७०२	५८,७५,०००	

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या विभाग
नेपाल सरकार
दण्डु, काठमाडौं

(Handwritten signature)

लुम्बिनी	२,५३३	१७१२	४९		४२,७५,०००
कोशी	१,८२१	२६१२२	३७		२१,००,०००
गण्डकी	१,७३१	१२७८३	७०		४२,७५,०००
सुदूरपश्चिम	१,०७६	२११३	४०		४२,७५,०००
मधेश	८८०	९३६	१४		२१,००,०००
कर्णाली	४८०	३८२	२८		२१,००,०००
जम्मा	५४७८४	५२७९०			२,५०,००,०००
					०

*प्रदेश अन्तर्गत प्रस्ताव गरिएका क्रियाकलापहरू: सुचनाको प्रकाशन तथा वितरण, चिकित्सक तथा स्वास्थ्यकर्मीहरूलाई अद्यावधिक उपचार पद्धतिको अभिमुखीकरण, बाहक प्रतिकार्य निगरानी तथा बहु निकाय समन्वय, आदि

संघ अन्तर्गत प्रस्तावित बजेट: ६ करोड ४९ लाख ५० हजार
संघ अन्तर्गत डेंगी रोगको निदान किट खरिद, डेंगी रोग नियन्त्रणका लागि बिषादी तथा अन्य आवश्यक सामग्री खरिद तथा ढुवानी, बाहकको नियमित निगरानी (सर्भिलेन्स), अनुगमन तथा मुल्यांकन र द्रुत प्रतिकार्यका लागि प्रदेश तथा स्थानीय तहसँग समन्वय तथा सहकार्य आदि

१०/०८/२०

